

МИЛАНА РАДИЋ-ДУГОЊИЋ
(Београд)

О ИДЕОГРАФСКОЈ КЛАСИФИКАЦИЈИ РУСКО-СРПСКИХ МЕЋУЈЕЗИЧКИХ ПАРОНИМА

Идеографска класификација руско-српских међујезичких паронима теоријски се заснива на два основна параметра: 1. њом су обухваћене речи двају језика које поред тога што образују формално-семантичке опозиције, поседују и заједнички идентификатор; 2. идентификатори врше улогу кључних речи, односно дескриптора којима се мармирају идеографске групе и подгрупе. У раду је дат конкретан преглед дескрипторских група, који може послужити као синопис за овакав специфични вид идеографског речника.

1. У међујезичким контрастивним лексиколошким истраживањима централно место заузима категорија тзв. међујезичких паронима. Уочени првенствено као језички феномен приликом усвајања страног језика, међујезички пароними су у славистици најчешће разматрани без озбиљније теоријске анализе, у виду случајне, асистемске појаве, која приликом усвајања страног лексичког система онемогућава правилно одвијање комуникације¹. Сврстани у сферу формалних, углавном случајних подударња речи двају језика у контакту, које се одликују знатним семантичким дистинкцијама, међујезички пароними третирају се као „језички баласт“. Њихове прве класификације у славистичким радовима² базирају се, стога, на формалним обележјима. Тек је антропоцентрични приступ у проучавању језичких (односно лексичких) система допринео да се овај лексички феномен сагледа као системски организована целина која поседује статус лексичке категорије. Да овакав скуп лексема, формиран на пресеку скупова двају језика у контакту, поседује категоријална обележја, показала су новија лингвистичка истраживања (теорија језика у контакту, теорија језичке личности³). Формална

¹ О еволуцији схватања појма међујезички пароними видети у књизи Милане Радић-Дугоњић *Међујезички хомоними и пароними у руском и српскохрватском језику*, Славистички зборник, књ. 6, Горњи Милановац, 1991.

² J. Vlček, *Úskali ruské slovní zásoby*, Praha, 1966; С. М. Грабчиков, *Межъязыковые омонимы и паронимы*, Опыт русско-белорусского словаря, Минск, 1980.

³ Тако Ј. Н. Караулов у књизи *Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка*, Москва, 1981, стр. 15, пише: „В частности, заслуживает внимания высказываемая в литературе последних лет гипотеза о том, что овладение вторым языком проходит через этап его пиджинизации и креолизации в сознании индивида. Если это предложение подтвердится, то из него можно извлечь конструктивные методические следствия для промежуточных этапов обучения второму языку.“

*баллон**балон*

1. Закрытый сосуд...	↙	1. Шупље лоптасто тело;
дечија играчка
2. Резиновая шина...	↘	2. Овећа стаклена бокаста
боца
3. Газонепроницаемая
оболочка аэростата		3. Врста свилене тканине

4. Ако се у међујезичкој опозицији појаве речи које поседују различит степен сложености полисемне структуре, оне по правилу образују привативну опозицију. Привативност се реализује тако што се интегрални семни потенцијал једног члана без остатка интерполира у део семног потенцијала другог члана. При томе се исти модел остварује и у опозицији коју образују моносемна и полисемна реч, као и у опозицији којом су обухваћене две полисемне речи, које поседују различит број семема:

*сад**сад*

1. участок земли, засаженный
деревьями, кустами, цветами	↔	1. Земљиште засађено биљкама,
дрвећем...
		2. Садница

5. За семантичка истраживања јединица које припадају блискосродним језицима, најзначајнији је, по нашем мишљењу, онај тип код кога се дистинктивно семантичко језгро појављује искључиво у оквиру номинационог значења речи. Овај тип обухвата како еквиполентне, тако и привативне опозиције. Да би се могли успоставити тачни међујезички односи семних потенцијала речи, треба одредити заједничку сложену семну структуру оба члана опозиције. Таква заједничка, обично сложена семна структура — идентификатор⁴, представља спој категоријалне и једне или више диференцијалних сема. При томе, категоријална сема најчешће врши улогу центра како еквиполентних, тако и привативних опозиција, док се диференцијалне семе појављују у виду дистинктивних маркера:

*идти**ићи*

(двигатся, переступая ногами)

(кретати се пешке
или превозним средством)

⁴ Термин идентификатор употребљавамо у нешто другачијем смислу него што је то уобичајено у традиционалној лексикологији. Иако указује на најопштија обележја појма (видети о томе код Е. В. Кузнецове. *Лексикология русского языка*, Москва, 1982, стр. 32) при међујезичким опозицијама речи идентификатор се испољава кроз неколико семантичких елемената.

идентификатор: **померање корачањем**

бисер
(маленькие цветные зерна
из стекла, бусинки)

бисер
1. Округла, тврда и
седефаста **зрна**,
која се стварају...
2. Нешто што је
драгоцено

идентификатор: **облик зрна**

Идентификатор може бити представљен комплексом сема:

поток
стремительно текущая река, ручей

йойшок
мањи и краћи природни
водени ток

идентификатор: **водени ток**

Стога се овакав тип формално-семантичких опозиција налази у фокусу категорије руско-српских међујезичких паронима. На основу њега могу се пратити конвергентно-дивергентни семантички процеси у лексичком систему блискородних словенских језика, чији су резултати у крајњем исходу кључни за поимање законитости развоја њихових индивидуалних лексичких система.

6. Иако наведени семантички односи јасно показују типове руско-српских међујезичких паронима, до данас није начињен њихов речник, нити су разрађени параметри за њихово речничко уобличавање. Очигледно је претходно било нужно начинити парцијалне класификације ове међујезичке категорије, које ће, интегрално узев, помоћи да се утврди сложена структура њених семантичких типова. Као један од првих могућих приступа, погодних за издвајање типова руско-српских међујезичких паронима, по нашем мишљењу, може послужити идеографска класификација, и то у оном своме виду у коме се примењује у идеографским речницима. Познато је да идеографски речници, као подврста речника-тезауруса, на најбољи могући начин обједињују ономасиолошке и семасиолошке категорије⁵. Они у себи садрже два наизглед супротна приступа вокабулару — од „концепта“ ка знаку (чиме се одражава начин организовања дескрипторских група, као и подгрупа, с кључним речима), и приступ од „знака“ ка „концепту“ (представљен кроз

⁵ Видети књигу Ј. Н. Караулова *Общая и русская идеография*, Москва, 1976, стр. 19.

⁶ Видети књигу Ј. Н. Караулова *Лингвистическое конструирование и тезаурус русского языка*, Москва, 1981, стр. 149.

азбучни регистар дескриптора и кључних речи⁶). На основу прегледа идеографских група, које се заснивају на одабраном каталогу дескрипторских јединица лексичког блага одређеног језика, идеографска класификација даје податке о томе на који начин језичка личност изражава поимање ствари и сегментацију стварности. Кроз сложену хијерархијски организовану мрежу дескриптора, који поседују различит степен апстрактности, идеографска класификација пружа увид у „слику света“ типичну за сваку језичку личност датог језика. У основи сваког идеографског речника налази се јасно изражена концептуална „слика света“ одређене језичке личности; тако идеографски речник по својој основној концепцији поседује изразите индивидуалне карактеристике језика коме припада. По којим онда параметрима треба начинити његову међујезичку варијанту?

7. Идеографска класификација руско-српских међујезичких паронима обједињује два система појава: на једној страни, она садржи обележја речника међујезичких паронима, као специфичне категорије двојезичне лексикографије, док је на другој страни карактерише начин систематизовања утврђених типова, који се заснива на параметрима идеографске једнојезичке класификације. Основна лексичка грађа садржи јединице које се издвајају у пресеку скупова руског и српског лексичког система, на основу формално-семантичких параметара. Ове јединице као такве представљају микросистеме који истовремено улазе у састав интегралних лексичких система руског или српског језика. Стога се системност међујезичких паронима најбоље може уочити и показати управо преко идеографске класификације.

8. Основну јединицу једнојезичког идеографског речника не представља интегрална реч (вокабула), већ њене поједине лексеме⁷, које формирају полисемну структуру. И сама типологија руско-српских међујезичких паронима, као што смо већ рекли, заснива се на специфичном односу њихових семантичких компоненти, а не јединица у целини. Стога идеографском класификацијом могу бити обухваћени само они чланови који поседују следећа обележја:

а) образују искључиво бинарне опозиције;

б) оба члана бинарне опозиције одликују се сличним нормативним статусом и представљају базне речи, тј. центре, око којих се образују изведени међујезички паронимски низови;

в) оба члана увек припадају истом идеографском типу који се утврђује на основу заједничког идентификатора.

9. Идеографска класификација садржи систем група, подгрупа, раздела, подраздела, одељака и пододељака, који се организују према систему

⁷ Термин лексема употребљавамо за именовање конкретне реализације семантичких садржаја. У традиционалној лексикологији најприближнији му је термин семема. У истом значењу термин лексема користе И. Мељчук и А. Жолковски у *Explanatory Combinatorial Dictionary of Modern Russian*, Wiener Slavischer Almanach, Vienna, 1984.

Аналогни поступак разбијања речи на лексеме ради њиховог укључивања у одређене идеографске групе примењује В. В. Морковкин у речнику *Лексическая основа русского языка*, Москва, 1984.

дескрипторских јединица⁸. Наша идеографска класификација садржи следеће групе: 1. категорије а priori и 2. материјални свет.

У првој групи издвајају се подгрупе: 1.1. постојање, 1.2. стање, 1.3. простор, 1.4. време, 1.5. облик, 1.6. количина, 1.7. каквоћа, 1.8. кретање и 1.9. промена.

У другој групи издвајају се две подгрупе: 2.1. неоргански свет и 2.2. органски свет. Подгрупа **2.1. неоргански свет** дели се на три раздела: 2.1.1. небо и небеска тела, 2.1.2. атмосфера и Земља. Подгрупа **2.2. органски свет** садржи следеће разделе: 2.2.1. биљке, 2.2.2. животиње и 2.2.3. човек. Раздео **2.2.3. човек** подељен је на три подраздела: 2.2.3.1. човек као биолошко биће, 2.2.3.2. човек као разумно биће и 2.2.3.3. човек као друштвено биће. Подраздео **2.2.3.1. човек као биолошко биће** дели се на одељке: 2.2.3.1.1. организам, 2.2.3.1.2. општа својства, 2.2.3.1.3. физичке и физиолошке активности, 2.2.3.1.4. здравље, 2.2.3.1.5. узраст. Подраздео **2.2.3.2. човек као разумно биће** садржи одељке: 2.2.3.2.1. емоције, 2.2.3.2.2. свест, 2.2.3.2.3. мисао, 2.2.3.2.4. воља, 2.2.3.2.5. карактер, 2.2.3.2.6. темперамент, 2.2.3.2.7. понашање. Подраздео **2.2.3.3. човек као друштвено биће** дели се на одељке: 2.2.3.3.1. комуникација, 2.2.3.3.2. радна делатност, 2.2.3.3.3. привреда и 2.2.3.3.4. социјална организација друштва. Одељак **2.2.3.3.1. комуникација** обухвата пододељке: 2.2.3.3.1.1. језик, 2.2.3.3.1.2. култура, 2.2.3.3.1.3. уметност, 2.2.3.3.1.4. породица. Одељак **2.2.3.3.2. радна делатност** дели се на пододељке: 2.2.3.3.2.1. рад, 2.2.3.3.2.2. плодови рада, 2.2.3.3.2.3. делови предмета, 2.2.3.3.2.4. материјали, 2.2.3.3.2.5. одећа, обућа, накит, 2.2.3.3.2.6. врсте obroka, 2.2.3.3.2.7. намирнице, врсте јела, 2.2.3.3.2.8. становање, 2.2.3.3.2.9. вршилац радње, професија. Одељак **2.2.3.3.3. привредна делатност** састоји се од пододељака: 2.2.3.3.3.1. економија, 2.2.3.3.3.2. индустрија, 2.2.3.3.3.3. пољопривреда, 2.2.3.3.3.4. трговина, 2.2.3.3.3.5. саобраћај. Одељак **2.2.3.3.4. социјална организација друштва** дели се на пододељке: 2.2.3.3.4.1. друштвена организација, 2.2.3.3.4.2. судство, 2.2.3.3.4.3. војна организација.

10. „Међујезичка слика“ која се добија укључивањем руско-српских паронимских парова у одговарајуће сегменте показује да је у оквиру групе 1.1. категорије а priori, најбројнија подгрупа **1.8. кретање**. Њу, између осталих, чине парови речи:

идти — ићи, ездитъ — јездити, пролаза — ѝролаз, процессия — ѝроцесија, путешествие — ѝушешествије.

У оквиру групе **2. Материјални свет** најбројнији су примери руско-српских међујезичких паронима у разделу **2.1.3.1. површина: болото — блајто, луг — луг, лядина — ледина, плац — ѝлац, поток — ѝошток, пучина — ѝучина, струя — сѝруја**; у оквиру подгрупе **2.2. органски свет** највише

⁸ Регистар група начинили смо према следећим идеографским речницима: Cesares J., *Diccionario ideologico de la lengua española*, Barcelona, 1951; Hallig R. und Wartburg W. *Von Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie*, 2. Aufl, Berlin, 1963; Морковкин В. В. *Идеографические словари*, Москва, 1970.

међујезичких паронима је у подразделу **2.2.2.2. врста:** *жаба — жаба, кобылица — кобилица, серна — срна, ястреб — јастреб.*

Пододељак **2.2.3.3.2.9. вршилац радње, професија** показује далеко најбројнију групу: *актер — актиер, акустик — акустиичар, атлет — айтилеџа, владыка — владыка, врач — врач, гусарь — гусар, гусяр — гуслар, давиљцик — давиљељ, дворянин — дворјанин, демонстрант — демонстриант, драматург — драмайтург, заговорцик — заговарач, заступник — засијуник, игрок — играч, консерватор — конзерваитор, купец — куџац, лаборант — лаборант, лектор — лектор, манекен — манекен, медалист — медаљер, ментор — ментиор, методист — метиодистиа, музыкант — музикант, наставник — настиавник, натурацик — наитириччик, носильцик — носилац, писец — џисац, перевозчик — џревозник, пожарный — џожарни, профессор — џрофесор, ратник — рајник, рвач — рвач, рекрут — регруит, сват — сват, синдикалист — синдикалистиа, учитель — учиљељ, фискал — фискал, чабан — чобанин.*

Из наведеног прегледа може се закључити да међу свим врстама речи (именицама, придевима, глаголима) у руско-српским међујезичким паронимима доминирају именице. Глаголи се у класификацији појављују најчешће у оквиру групе **1. категорије а priori**, у пододељку **2.2.3.3.2.1. рад.**

Појединачним примерима, или одсуством међујезичких парова одликују се подгрупе **1.1. постојање, 1.5. облик, 1.7. каквоћа.** У подгрупи **2.1. неорганички свет** такви су раздели **2.1.1. небо и небеска тела** и **2.1.2. атмосфера;** у оквиру подраздела **2.2.3.2. човек као разумно биће** такви су одељци **2.2.3.2.2. свест, 2.2.3.2.3. мисао, 2.2.3.2.4. воља, 2.2.3.2.5. карактер.**

11. Овако добијена „међујезичка слика“ лексичких система руског и српског језика у сфери међујезичке паронимије показује делове стварности који су највише подложни негативној интерференцији, насталој приликом контакта савременог руског и српског језика. Поред тога, наведена идеографска класификација која садржи и елементе пресека скупова лексема руског и српског језика, осветљава из посебне перспективе њихову функцију унутар појединачних лексичких система. На тај начин идеографска класификација представља погодну базу за даља истраживања лексичко-семантичких карактеристика двају блискосродних језика.

Резюме

Милана Радић-Дугоњић

ОПЫТ ИДЕОГРАФИЧЕСКОЙ КЛАССИФИКАЦИИ РУССКО-СЕРБСКИХ МЕЖЪЯЗЫКОВЫХ ПАРОНИМОВ

В сопоставительных исследованиях близкородственных языков, группа русско-сербских межъязыковых паронимов представляет собой их центральную лексическую категорию. Среди слов, образующих настоящую категорию, выделяются как моносемичные, так и полисемичные слова. Независимо от степени сложности их семной структуры, межъязыковые бинарные оппозиции образуют только их отдельные лексемы. Предметом межъязыковых семантических исследований син-

хронного характера являются такие подмножества межъязыковых паронимов, которые характеризуются отсутствием резко отличающихся сем в их семной структуре, наряду с общим идентификационным элементом — идентификатором. Именно такие подмножества могут быть охвачены идеографической классификацией; их идентификаторы в то же время выполняют функцию дескрипторов и ключевых слов в идеографической классификации.

Результаты, полученные настоящей классификацией, могут быть положены в основу словаря русско-сербских межъязыковых паронимов, в частности его идеографического раздела. Они на самом деле являются зародышем такого словаря, поскольку представляют собой его исходную часть.